

4. Вовк О. І., Посохов С. І. Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна: сторінки історії. Каразінський університет у Харкові – університет ім. Адама Міцкевича в Познані: 50 років співпраці (1967–2017) / за наук. ред. Т. Біткової, М. Міколайчика; вст. ст. В. С. Бакірова, Т. Валласа. Харків; Познань, 2019. С. 10–36.
5. Габричевский А. Автографы Гете в СССР. Литературное наследство. Т. 4–6 / редкол.: Л. Авербах, И. Ипполит (Ситковский), Ф. Раскольников; отв. ред. И. Ипполит; зав. ред. И. Зильберштейн. Москва, 1932. С. 817–854.
6. Державний архів Харківської області (ДАХО), ф. 3, оп. 10, спр. 112.
7. Зайцев Б. П., Посохов С. И. Попечители Харьковского учебного округа. Харьков: Изд-во ХУВД, 2000. 123 с.
8. Класика, що випереджає час: до 215-річчя Каразінського університету / редкол.: В. С. Бакіров (гол. ред.) та ін.; кол. авт. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2020. 212 с.
9. Обличчям до світу: історія міжнародних зв'язків Каразінського університету / кол. авт.; за ред. проф. В. С. Бакірова. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2019. 180 с.
10. Почесні члени Харківського університету. Біографічний довідник / кол. авт.; гол. ред. В. С. Бакіров; заст. гол. ред. С. І. Посохов; ред.: І. О. Гірка, І. І. Залюбовський, В. І. Кадеєв, В. В. Александров, Ю. В. Холін. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2015. 356 с.
11. Goethes Werke. Hrsg. im Auftrag der Großherzogin Sophie von Sachsen. IV Abteilung: Goethes Briefe. Bd. 17: 1804 – Mai 1805. Weimar : Böhlau, 1895. 340 s.

Коломійчук Іванна

О. ЄФИМЕНКО: НА ШЛЯХУ ДО ІСТОРІЇ ТА УКРАЇНИ

Анотація. Публікація присвячена одній із найвідоміших історикинь України Олександрі Ставровській (Єфименко), яка першою серед жінок здобула ступінь доктора історії та вчене звання професора. Увагу зацентовано на дитячих, юнацьких роках і дорослій молодості, які припали на доукраїнський період у її житті. Проаналізовані фактори становлення інтересу до історії – батьківське виховання, освіта, коло спілкування, знайомство з П. Єфименком.

Ключові слова: Олександра Ставровська (Єфименко), історикиня, становлення особистості, науковий інтерес.

Abstract. The publication is dedicated to one of the most famous historians of Ukraine Oleksandra Stavrovska (Yefymenko), who was the first among women to receive a doctorate in history and the academic title of professor. Attention is focused on children, youth and adult youth, which fell on the pre-Ukrainian period in her life. Factors of formation of interest to history – parenthood, education, circle of communication, acquaintance with P. Yefymenko are analyzed.

Keywords: Oleksandra Stavrovska (Yefymenko), historian, the formation of personality, scientific interest.

Олександра Єфименко належить до покоління дослідників доби піднесення української історичної науки на зламі XIX–XX ст. Опинившись в Україні у доволі зрілому віці, вона, будучи родом з Архангельської губернії, перетворилася на активну українську діячку, яка обстоювала інтереси українства як у науковій, так і в суспільній площині. Процес становлення такої непересічної особи становить дослідницький інтерес. Метою розвідки є аналіз факторів становлення О. Єфименко як історика.

Народилася Олександра Яківна 30 травня 1848 р. у селі Варзуга в Архангельській губернії. Батько Яків Іванович Ставровський служив у поліції на посаді станового пристава Кольського повіту, а потім титулярним радником. Оскільки батько погано переносив місцевий клімат, 1851 р. сім'я переїхала в м. Мезень, а згодом – до Архангельська. Про матір Олександри Яківни інформація майже відсутня, відомо тільки те, що Єлизавета Петрівна була дуже хворобливою. Сім'я майбутньої історикі була багаточисельною. Олександра була найстаршою, маючи чотирьох братів: Самсона, Лева, Олександра, Луку, і сестру Фівею [1, 39].

Дитинство Олександрі запам'яталося суворим і похмурим. За її власними враженнями, у становленні як особистості велику роль відігравали легенди, міфи, перекази, звідки, ймовірно, зародився інтерес до фольклору північних народів, а згодом і в ширшому форматі. Сім'я жила бідно, тому що, як писала О. Ставровська, батько був чесний і «відданий ідеї – служити без хабарів». Родина не розуміла його і критикувала через постійну нестачу коштів. Але для Олександри батько був взірцем: його чесність і стійкість була успадкована вже у дорослому житті. З ним вона мала тісний душевний зв'язок, одним із виявів чого були довгі бесіди на серйозні дорослі теми [3, 16]. Через бездоганну репутацію державного службовця Якова Івановича перевели до Архангельська, де він отримав посаду відповідального за ревізію повітових казначейств, промислових і торгових закладів.

1857 р. О. Ставровська вступила до Маріїнської жіночої гімназії, яку закінчила у 1863 р. Спочатку навчання було важким, оскільки Олександра потерпала від знущань і насмішок через свій не надто ошатний одяг, який демонстрував невисоку заможність її родини. Проте дівчина на це намагалася не звертати особливої уваги, тому що, як вона згадувала, «терпіти кепкування за батькову честь – це справжня насолода». Вже у цьому сюжеті бачимо вияв неабиякої внутрішньої мужності Олександри, що в решті-решт увінчалось успіхом. Згодом кепкування припинилися, тому що гімназистка Ставровська стала найкращою ученицею – любила читати і багато читала, була допитливою та схильною до аналізу. Вчителі говорили про неї як про «чудо-дитину», після завершення кожного навчального року за гарну успішність і зразкову поведінку вона отримувала похвальний лист і книгу [1, 40].

Після завершення навчання у гімназії О. Ставровська отримала свідоцтво домашньої вчительки та наставниці, що відкривало дорогу до педагогічної діяльності. Проте невгамовна дівчина відчувала неповноту вже здобутих знань – вона не знала арифметики, особливо дробів і пропорцій, а також алгебру та геометрію, не була обізнаною у російській історії. Це все їй доводилося опановувати самотужки, адже жодні курси Олександра у подальшому не відвідувала, проте її любов до книг, потяг до здобуття нового посприяли самоосвіті [3, 17].

Самостійне життя Олександра розпочала у шістнадцятирічному віці, коли влаштувалася працювати вчителькою жіночого відділення двокласного парафіяльного училища і стала годувальницею сім'ї. На той момент батько помер у 45-річному віці. Доводилося працювати по 10–15 годин на добу. При

цьому вона подорожувала Архангельською губернією, вивчаючи її історію та звичаї й традиції місцевих жителів.

В одній із таких подорожей Олександра познайомила з політичним засланим Петром Єфименком, який помітно вплинув на її подальше життя. Як пише сама історикиня, кохання спалахнуло з першого погляду. Проте на шляху одруження молодих людей постала серйозна перешкода – пов'язавши своє життя з політично неблагодійною особою, вона сама набула б такого статусу та втратила б можливість вчителювати, через що не могла б забезпечувати свою сім'ю. Лише через п'ять років, коли наймолодша сестра закінчила школу, Олександра та Петро одружилися. Її чоловік, будучи етнографом, став для неї наставником і вчителем, завдяки йому вона опановувала алгоритм наукового пошуку, метод обробки емпіричного матеріалу, способи формулювання та викладу власних думок і їхнє узагальнення. Він долучив її до розробки словника місцевого діалекту, також згодом вона писала кореспонденцію в газету, розповіді для дітей і навіть статтю про правове становище сільської жінки. Редакції радо приймали її роботи, що не в останню чергу й окреслило її майбутнє [3, 18].

Сімейне життя Єфименків було непростим, адже Петро Савич мав хронічне захворювання шлунку, що супроводжувалося тяжкими нападами. Постійна нестача коштів змушували О. Єфименко знаходити якийсь підрібток. До того ж, вони обоє перебували під наглядом поліцейських, через що доводилося вести постійне листування з адміністрацією та прохати дозволу на вільне пересування губернією. Та не зважаючи на всі перешкоди, Олександра Яківна не втрачала свого запалу і ще більше цікавилася різного роду дослідженнями. Переїнявши від чоловіка філософію народолюбства, вона активно публікувалася у різних виданнях, що приносило не лише внутрішнє задоволення, а й гонорари, які були важливим засобом існування [2, 58].

Через два роки після одруження Олександра Єфименко та її чоловік переїхали у Воронеж. На той час вона вже була достатньо успішною авторкою з доброю репутацією. Нарешті вона побачила інше життя, щось нове і зовсім незнане, а чоловіка звільнили від нагляду поліції. Олександра Яківна весь свій час присвячувала вивченню та систематизації емпіричних матеріалів, які були зібрані ще в Архангельську. Вона поринула у дослідницьку діяльність, адже дітей ще не було, і часу було вдосталь для самоосвіти. Згодом вона з чоловіком переїхала до Самари, де Петро Савич займав посаду секретаря статистичного комітету [3, 18]. Наступною сторінкою її життя стане зустріч з Україною.

Отже, дитинство Олександри Ставровської (Єфименко) пройшло в імперській провінції у бідності. Великий вплив на її особистісне становлення мала духовна близькість з батьком. Навчання у гімназії стало стартовим майданчиком для педагогічної діяльності, а знайомство з П. Єфименком остаточно визначило подальший напрям її діяльності. Її допитливість, порядність, твердість переконань, здатність досягати мети – визначальні риси О. Єфименко, які у подальшому дали змогу їй, жінці, яка потрапила у суто чоловічий простір науки, досягти вершини професійної історії.

Джерела та література

1. Драч О. О. «Особисте життя не розніжило її»: О. Я. Єфименко (1848–1918) – учена трудівниця. *Гуржіївські історичні читання*: зб. наук. пр. Черкаси, 2017. Вип. 11. С. 38–47.
2. Драч О. О. «Трудове життя дало Вам учену славу»: Олександра Яківна Єфименко – науковиця модерної доби. *Вісник Черкаського університету. Серія: Історичні науки*. Черкаси, 2017. Вип. № 3. С. 54–62.
3. Стариков Г. М. Матеріали до біографій Петра та Олександри Єфименків. *Сумський історико-архівний журнал*. 2009. № VI–VII. С. 36–61.

Карпенко Олександр

ПИТАННЯ РОБІТНИЦТВА НА ШПАЛЬТАХ ГАЗЕТИ «ВИЗВОЛЕННЯ» В «КАМ'ЯНЕЦЬКИЙ» ПЕРІОД ДИРЕКТОРІЇ УНР

Анотація. У статті досліджено інформаційний потенціал газети «Визволення» щодо вирішення питань робітництва, проблеми влаштування робітничого життя краю в «кам'янецьку» добу Директорії УНР (червень–листопад 1919 р.).

Ключові слова: газета «Визволення», Директорія УНР, «кам'янецька» доба, питання робітництва.

Abstract. The article explores the information potential of the newspaper «Liberation» in solving the issues of labor, the problem of arranging the working life of the region in the «Kamyanets» days of the UNR Directory (June–November 1919).

Keywords: newspaper «Liberation», UNR Directory, Kamianets'ka day, labor issues.

Повалення влади Гетьманату П. Скоропадського в грудні 1918 р. привело до влади Директорію УНР, яка поновила ряд законів Центральної Ради: про національно-персональну автономію, земельну реформу, 8-годинний робочий день, профспілки. Під натиском більшовицьких сил Директорія була вимушена постійно змінювати місце перебування: 2 лютого перебралася з Києва до Вінниці, 6 березня переїхала до Проскурова, потім до Рівного, Кам'янець-Подільського. Важливим, іноді чи не єдиним джерелом вивчення цього періоду є преса, зокрема часопис «Визволення». Неабиякого значення набуває періодика часів революції і в контексті уваги до проблем історичної пам'яті, до матеріальних носіїв якої Я. Калакура зараховує усі різновиди історичних джерел, наголошуючи на важливій ролі джерелознавства в її формуванні [4, 474–475].

Пресу періоду Української революції 1917–1921 рр. вивчали В. О. Гандзюк, П. І. Губа, Г. Я. Рудий, О. В. Богуславський, О. П. Позняков, І. В. Крупський. Серед літератури, присвяченої історії Поділля «кам'янецького» періоду Директорії УНР, варто відзначити праці В. С. Лозового, О. П. Реєнта, В. П. Рекрута.

У червні 1919 р. розпочинається «кам'янецька» доба Директорії УНР. Третього червня війська Армії УНР звільняють від більшовиків Кам'янець-Подільський. Кам'янець було вирішено зробити тимчасовою столицею